

מרכז ארצי לבחינות ולהערכה (ע"ר)
NATIONAL INSTITUTE FOR TESTING & EVALUATION
المركز القطري للامتحانات والتقييم
מיסודן של האוניברסיטאות בישראל

העדפות שפה בקרב נבחני ערבית במכפ"ל

ד ת ה
RR
17-01

ינואר 2017

איילת גולדצויג | כרמל אורן | מאיר ברנרון

דוח מאלוו RR-17-01

ISBN:978-965-502-204-9

© All rights reserved
NITE

© כל הזכויות שמורות
מרכז ארצי לבחינות ולהערכה

העדפות שפה בקרב נבחני ערבית במכפ"ל

איילת גולדצויג
כרמל אורן
מאיר ברנרון

ינואר 2017

עמוד	תוכן עניינים
2.....	תמצית
2.....	רקע
3.....	עמדות כלפי השפה העברית.....
3.....	שיטה
4.....	תוצאות.....
4.....	סטטיסטיקה תיאורית.....
7.....	על הקשר בין העדפות שפה למשתני רקע
8.....	על הקשר בין העדפות שפה לציוני יע"ל ומכפ"ל
11.....	סיכום ודין
14.....	מגבלות המחקר
15.....	מקורות.....

עמוד	טבלאות
7.....	טבלה 1 - אחוז הבנים
7.....	טבלה 2 - ממוצעים וסטיות תקן של השכלת אם
8.....	טבלה 3 - ממוצעים וסטיות תקן של מצב כלכלי
8.....	טבלה 4 - ממוצעים וסטיות תקן של ציוני יע"ל
9.....	טבלה 5 - ממוצעים וסטיות תקן של ציוני מכפ"ל
10.....	טבלה 6 - אחוז שונות ציוני מכפ"ל המוסברת על ידי המשתנים, בכל מודל

עמוד	תרשימים
4.....	תרשים 1 - התפלגות המשיבים (באחוזים) בכל אחת מארבע השאלות
5.....	תרשים 2 - ממוצעי השכלת אם
5.....	תרשים 3 - מצב כלכלי
6.....	תרשים 4 - ציון מכפ"ל כללי בקרב המשיבים המזוהים
6.....	תרשים 5 - ציון יע"ל (ידע עברית)

במחקר זה נבדק הקשר בין העדפות השפה של נבחני הערבית במבחן הכניסה הפסיכומטרי לאוניברסיטאות (מכפ"ל) ובין הישגיהם בבחינה זו, במבחן ידע עברית המועבר לנבחנים שנבחנו במכפ"ל בשפה שאינה עברית (יע"ל), ובין מאפיינים דמוגרפיים. השערת המחקר הייתה כי ימצא קשר חיובי בין נטייה להעדיף את השפה העברית על פני הערבית בתפקודי יומיום שונים לבין הציונים במכפ"ל וביע"ל, וכך שימצא קשר חיובי בין העדפה זו למיצב החברתי-כלכלי. בנוסף, נעשה גם ניסיון להיעזר במשתני המחקר להסבר הפער הניכר בציוני מכפ"ל בין נבחני ערבית לבין נבחני יתר השפות – מעבר לתרומה של משתני הרקע (מצב חברתי-כלכלי ומגדר) להבנת הפער. התוספת נמצאה מובהקת, אך מזערית.

מדגם המחקר כלל 1,404 נבחנים בשפה הערבית שנבחנו לראשונה במכפ"ל בין יולי 2013 עד אפריל 2014 (כולל), והשיבו על השאלות הרלוונטיות בשאלון המשוב.

ממצאי המחקר מלמדים כי רוב הנבחנים במדגם למדו בבית הספר בשפה הערבית, והיו רוצים שילדיהם ילמדו גם הם בשפה הערבית. עם זאת, נבחנים שלמדו בבית הספר בשפה העברית קיבלו ציונים גבוהים יותר בבחינת הידע בעברית (יע"ל), ובמידה מסוימת גם בציוני מכפ"ל. כמו כן, משתני הרקע שלהם (השכלת אם ומצב הכלכלי) היו גבוהים יותר. לא נמצא אפקט לשפה שבה היו מעדיפים שילדיהם ילמדו בבית הספר על ציוני יע"ל. בניגוד להשערת המחקר, נמצא כי מי שהעדיפו שילדיהם ילמדו בערבית קיבלו בממוצע ציונים גבוהים יותר במכפ"ל מאלה שהעדיפו שילדיהם ילמדו בעברית, וממוצע השכלת האם בקבוצה זו היה גבוה יותר. בשל מספרם הקטן של המעדיפים שילדיהם ילמדו בעברית וחוסר בהירות בנוגע למידת הייצוגיות של קבוצה זו, יש להתייחס אל התוצאות בזהירות.

הרצון של הנבחנים שילדיהם ילמדו בערבית (אפילו בקרב נבחנים שלמדו בעצמם בעברית) מלמד על חשיבותה הסמלית הרבה של השפה הערבית, בקרב רוב הנבחנים בערבית. בשילוב עם ממצאי מחקרים אחרים, ניתן לפרש את תוצאות המחקר כתומכות בטענה שדוברי הערבית נוקטים בגישה של אינטגרציה לשונית: הם מבינים את החשיבות של לימוד עברית מהבחינה הפונקציונלית ומאמצים אותה, אך לא במחיר ויתור על השפה הערבית כשפת הלימודים הראשית. חשיבותה הפונקציונלית של רכישת השפה העברית איננה מבטלת את חשיבותה הסמלית של השפה הערבית בשימור הזהות הערבית-פלסטינית.

מבחן הכניסה הפסיכומטרי לאוניברסיטאות (מכפ"ל) משמש לקבלה למספר רב של מוסדות להשכלה גבוהה בישראל. המבחן מתורגם למספר שפות כאשר קבוצת הנבחנים הגדולה ביותר היא זו של הנבחנים בשפה הערבית. במחקרם של אורן וגולדצויג (2016), נמצא כי הפער הנצפה בין הנבחנים בשפה הערבית לשאר הנבחנים עומד על כ-110 נקודות (1.1 סטיית תקן). עוד נמצא כי אחרי שליטה על משתני רקע (מין, מצב כלכלי, השכלת הורים) הפער עומד על כ-70 נקודות (0.7 סטיית תקן). יצוין כי לא ניתן ללמוד מעצם הפער על הוגנות המבחן ולמעשה מחקרים אחרים הראו כי הליך המיון להשכלה גבוהה בישראל מוטה לטובת הנבחנים בערבית (Tamar Kennet-

(Cohen, Elliot Turvall & Carmel Oren (2014)). נשאלת השאלה מה עוד, מלבד משתני מגדר, השכלת הורים ומצב כלכלי, יכול להסביר את הפער הנצפה. בדוח זה נעשה ניסיון לזהות הסבר נוסף לפער האמפירי שנמצא בין הנבחנים בשפה הערבית לנבחנים בשאר השפות. המחקר הנוכחי בודק האם תפיסות שונות של הנבחנים בערבית כלפי השפה העברית עשויות להוסיף להבנת פער זה.

עמדות כלפי השפה העברית

שפה היא היבט מרכזי של זהות אישית, תרבותית וחברתית. הערבים בישראל מהווים מיעוט לשוני. קבוצות מיעוט לשוני עשויות להתייחס לשפת הרוב באחת מארבע דרכים, כחלק מן האסטרטגיה הנקטת כלפי תרבות הרוב: 1. היטמעות - אימוץ תרבות הרוב; 2. התבדלות - היצמדות לתרבות המיעוט והתרחקות מכוונת מתרבות הרוב; 3. אינטגרציה - הזדהות עם חלקים מתרבות הרוב ואימוץ מרכיבים משתי התרבויות; ו-4. הידחקות לשוליים - דחייה של תרבות הרוב ואי מעורבות כללית גם בתרבות המיעוט (עזר-אוליצקי, 2004). במחקר הנוכחי נבחנו מהן השפות המועדפות על נבחני מכפ"ל בערבית בישראל, וכיצד הרגלי השימוש שלהם בעברית ועמדתם כלפיה קשורים לציוני מכפ"ל, יע"ל, ומאפיינים דמוגרפיים.

בישראל, הלימודים הגבוהים מתקיימים בעברית. השפה הערבית אמנם מוגדרת כשפה רשמית של המדינה אך בפועל קשה להצליח בלימודים ללא שליטה טובה בעברית. השערת המחקר הייתה כי יימצא קשר חיובי בין נטייה להעדיף את השפה העברית (על פני ערבית) בתפקודי יומיום שונים לבין הציון בבחינת מכפ"ל ובבחינת ידע בעברית (יע"ל), וכך יימצא קשר בין העדפה זו לבין המיצב החברתי-כלכלי של הנבחנים.

שיטה

בתום בחינת מכפ"ל, הועבר שאלון משוב שממנו ניתן ללמוד על עמדותיהם של הנבחנים בערבית ביחס לשפה העברית, ועל מידת השימוש שלהם בעברית ובערבית. הנבחנים התבקשו לענות על ארבע השאלות הבאות:

1) באיזו שפה למדת בבית הספר התיכון?

2) באיזו שפה היית מעדיף שילדיך ילמדו בבית הספר?

3) מהי השפה העיקרית שבה כתובים העיתונים ואתרי האינטרנט שאתה קורא?

4) מהי השפה העיקרית שבה כתובים העיתונים ואתרי האינטרנט שהוריך קוראים?

אפשרויות התשובה לשאלות אלו היו: עברית, ערבית, אנגלית, צרפתית, אחר, לא רלוונטי. בארבע השאלות, בין 81.3% ל-95% מהנבחנים ענו עברית או ערבית. מסיבה זו, המחקר הנוכחי מתמקד בקבוצת הנבחנים אשר ענו עברית או ערבית בלבד.

המחקר התמקד בקשר שבין התשובות לשאלות 1 - "באיזו שפה למדת בבית הספר התיכון" ו- 2 - "באיזו שפה היית מעדיף שילדיך ילמדו בבית הספר" לבין ציוני מכפ"ל, יע"ל, ומשתנים דמוגרפיים. הצלבת התשובות ("עברית" או "ערבית") לשתי השאלות יוצרות ארבע קבוצות: נבחנים שדיווחו כי הם למדו בעברית ומעדיפים שילדיהם ילמדו בעברית, למדו בעברית ומעדיפים

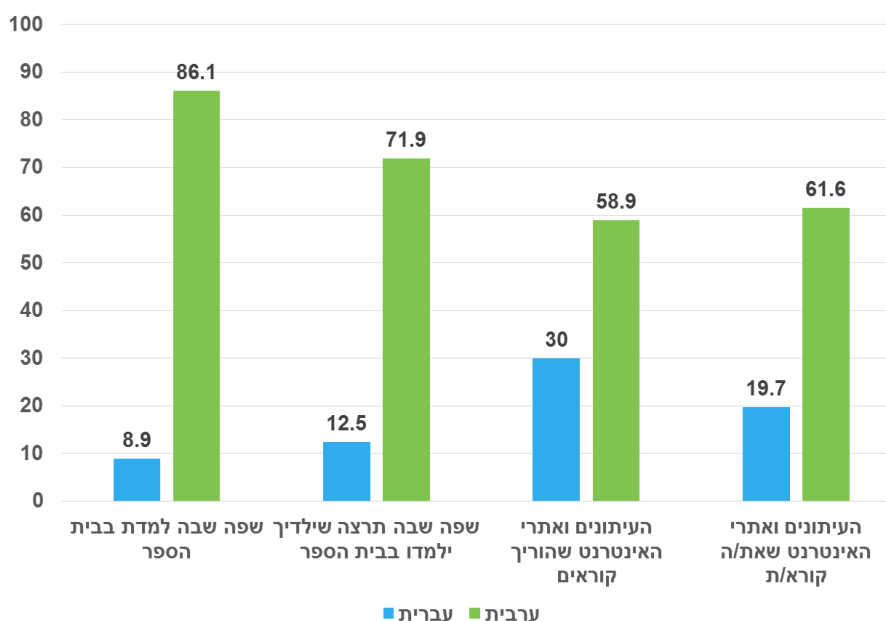
שילדיהם ילמדו בערבית, למדו בערבית ומעדיפים שילדיהם ילמדו בערבית, למדו בערבית ומעדיפים שילדיהם ילמדו בעברית.

הנבחרים בארבע הקבוצות אופיינו על פי המשתנים הבאים: ציוני מכפ"ל, ציוני יע"ל, השכלת אם, מצב כלכלי ומגדר. הנתונים לגבי מין הנבחן, השכלת אם ומצב כלכלי מבוססים על דיווח עצמי של הנבחרים, והעיבודים נערכו רק בקרב נבחרים שדיווחו נתונים אלה. המדגם הסופי כלל 1,404 נבחרים בערבית שנבחנו לראשונה במכפ"ל במועדים יולי 2013 ועד אפריל 2014, הזדהו והשיבו על השאלות הרלוונטיות בשאלון המשוב.

תוצאות

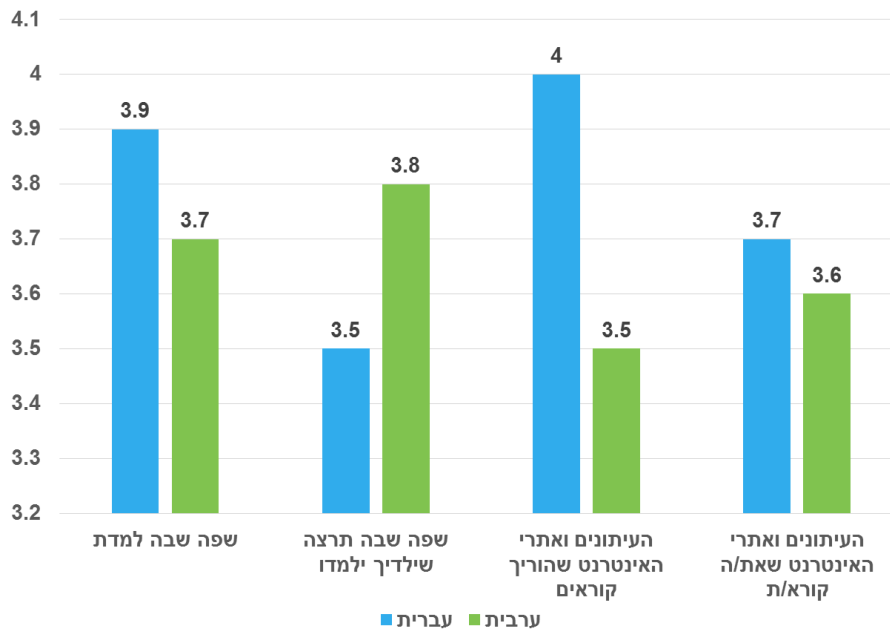
סטטיסטיקה תיאורית

תרשים 1 - התפלגות המשיבים (באחוזים) בכל אחת מארבע השאלות

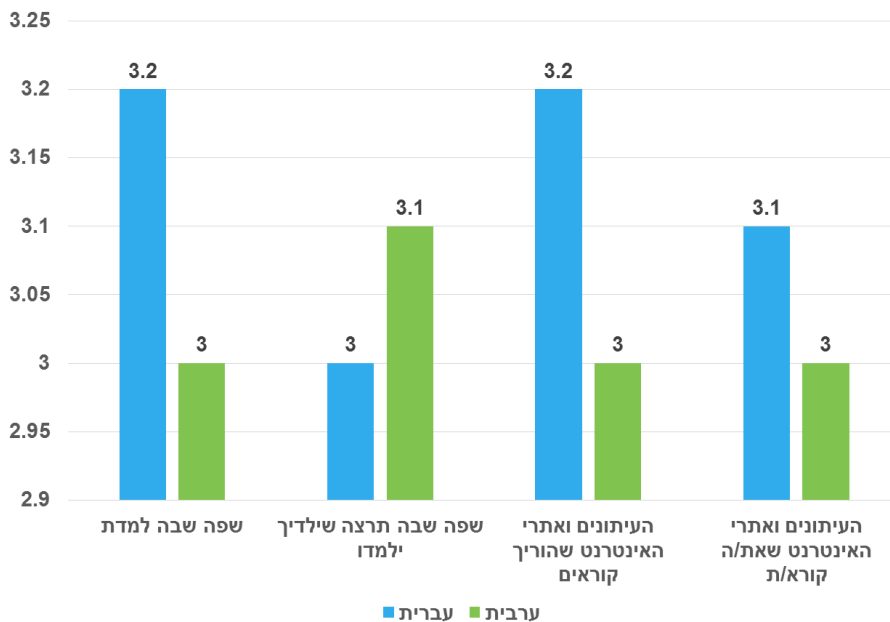
רוב גורף (86%) של המשיבים שנבחנו בערבית למדו בבית הספר בערבית, 72% היו רוצים שילדיהם ילמדו בערבית, ורובם דיווחו כי ערבית היא השפה העיקרית שבה הם (62%) והוריהם (59%) קוראים עיתונים ואתרי אינטרנט. במעבר בין הדורות, נראה ששיעור הקוראים עיתונים ואינטרנט בערבית גבוה במעט בקרב ההורים, אך שיעור המשיבים כי היו רוצים שילדיהם ילמדו בערבית גבוה במעט משיעורם של מי שלמדו בעברית בעצמם.

תרשים 2 - ממוצעי השכלת אם (סולם 1-8, 4=השכלה תיכונית)

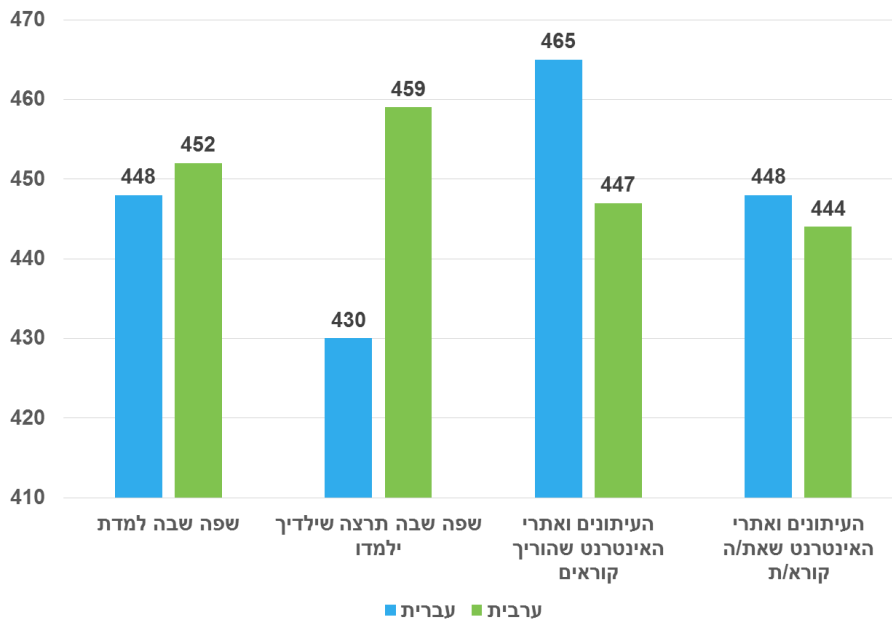
השכלת האם של מי שלמד בעברית, או שהוריו או הוא קראו עיתונים ואינטרנט בעברית – גבוהה יותר.

תרשים 3 - מצב כלכלי (סולם 1-6, 6=הרבה מעל לממוצע)

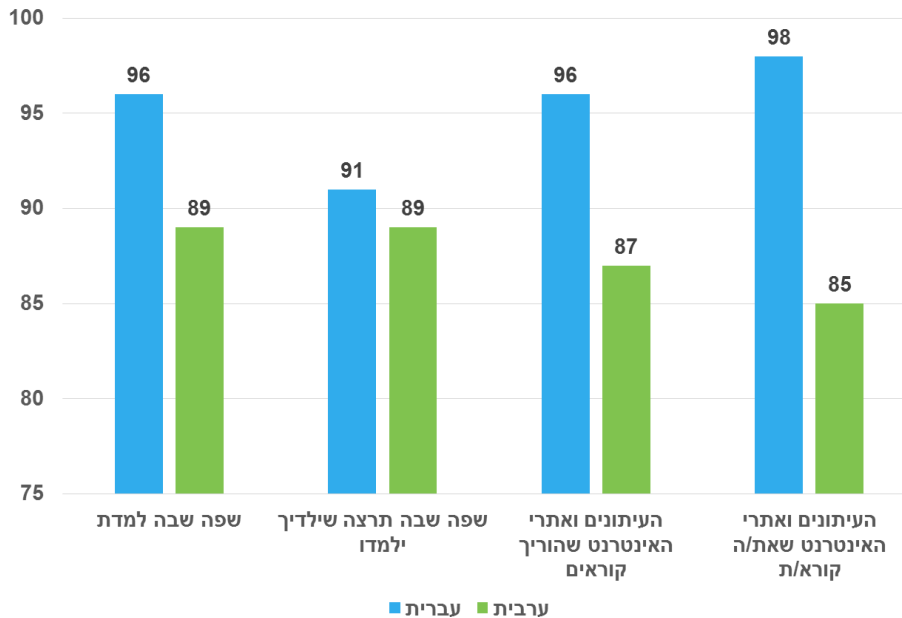
בדומה לתמונה בתרשים 2 (השכלת אם) – המצב הכלכלי הממוצע של מי שלמד בעברית, או שהוריו או הוא קראו עיתונים ואינטרנט בעברית – גבוה יותר.

תרשים 4 - ציון מכפ"ל כללי בקרב המשיבים המזוהים

בממוצע, ציוני מכפ"ל של מי שקוראים עיתונים ואינטרנט בעברית גבוהים ב-17 נקודות משל אלו שלא, אך ציוני מכפ"ל של מי שמעדיפים שילדיהם ילמדו בערבית, גבוהים ב-7 נקודות משל אלה המעדיפים שילמדו בעברית.

תרשים 5 - ציון יע"ל (ידע עברית)

בכל ארבע השאלות, ממוצע ציוני יע"ל של מי שענו "עברית", גבוה מזה של אלה שענו "ערבית" (בשאלה "שפה שבה תרצה שילדיך ילמדו", ההבדל זעום). באופן לא מפתיע, העדפת השפה העברית אכן מלווה בשליטה טובה יותר בעברית.

על הקשר בין העדפות שפה למשטני רקע

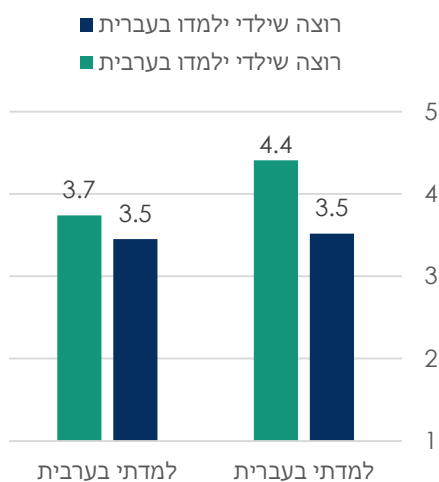
העיבודים שלהלן מתמקדים בשאלות הנוגעות לשפה שבה למדו הנבחנים ובשפה בה היו רוצים שילדיהם ילמדו (עברית או ערבית). טבלאות 1,2,3 מציגות את התפלגות משטני הרקע (מין, השכלת אם, מצב כלכלי) בכל אחת מארבע הקבוצות המתקבלות מהצלבת התשובות לשתי שאלות אלה. שכיחות הנבחנים הכללית שונה בכל אחת מהטבלאות משום שהן מבוססות רק על הנבחנים שסיפקו תשובות לשאלות אלה, וכן נתונים למשטנים המתוארים.

טבלה 1 – אחוז הבנים

שפה בה תרצה שילדיך ילמדו		שפה בה למדת	
סה"כ	ערבית	עברית	אחוז
33.7	30.3	35.3	אחוז
101	33	68	שכיחות
31.1	31.1	31.3	אחוז
1215	1100	115	שכיחות
31.3	31.1	32.8	אחוז
1316	1133	183	שכיחות

מטבלה 1 עולה כי היחס בין בנים לבנות אינו שונה בין הקבוצות.

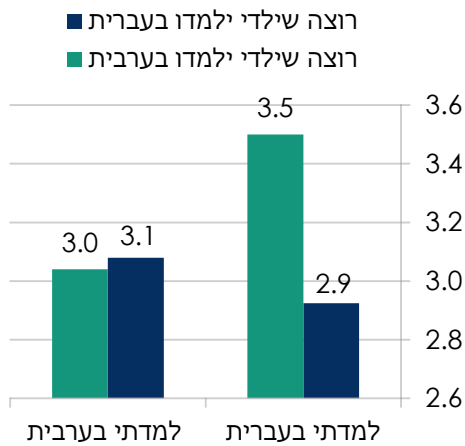
טבלה 2 – ממוצעים וסטיות תקן של השכלת אם

שפה בה תרצה שילדיך ילמדו		שפה בה למדת	
סה"כ	ערבית	עברית	אחוז
3.81	4.41	3.52	ממוצע
1.70	1.65	1.66	ס"ת
81	27	54	שכיחות
3.71	3.74	3.45	ממוצע
1.66	1.67	1.55	ס"ת
946	849	97	שכיחות
3.72	3.76	3.48	ממוצע
1.66	1.67	1.58	ס"ת
1027	876	151	שכיחות

מטבלה 2 עולה כי השכלת האם של מי שלמדו בעברית גבוהה מהשכלת האם של מי שלמדו בערבית. בנוסף, ממוצע השכלת האם היה גבוה יותר בקרב מי שהעדיף שילדיו ילמדו בערבית מאשר בקרב מי שהעדיף שהם ילמדו בעברית. האינטראקציה בין שני הגורמים לא נמצאה מובהקת.

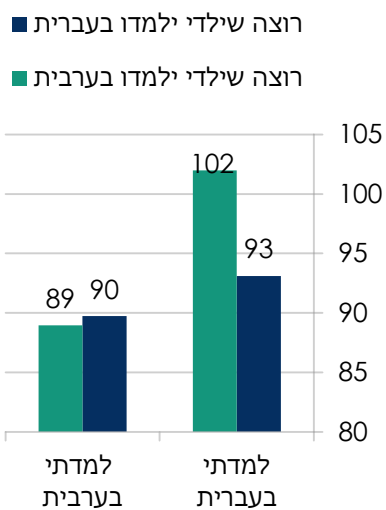
טבלה 3 – ממוצעים וסטיות תקן של מצב כלכלי

		שפה בה תרצה שילדיך ילמדו		
		סה"כ	ערבית	ערבית
ממוצע	ממוצע	3.12	3.50	2.92
	ערבית	1.19	1.07	1.21
	שכיחות	81	28	53
ערבית	ממוצע	3.04	3.04	3.08
	ערבית	1.17	1.17	1.20
	שכיחות	921	833	88
סה"כ	ממוצע	3.05	3.05	3.02
	ערבית	1.17	1.17	1.20
	שכיחות	1002	861	141

בהתייחס למצב הכלכלי של הנבחן, טבלה 3 מצביעה על אינטראקציה מעניינת בין דפוס התשובה לשאלה "באיזו שפה למדת" לבין "באיזו שפה היית רוצה שהילדים שלך ילמדו". הפער בין מי שרוצה שהילדים שלו ילמדו בעברית לבין מי שרוצה שהילדים ילמדו בערבית היה גבוה יותר בקרב מי שלמד בעברית. (בקרב מי שלמדו בעברית, בעלי המצב הכלכלי הגבוה רוצים שילדיהם ילמדו בערבית. בקרב מי שלמדו בערבית, אין הבדל ברמת ההכנסה בין מי שרוצה שילדיו ילמדו בעברית לבין מי שרוצה שילמדו בערבית.) שני האפקטים העיקריים לא נמצאו מובהקים.

על הקשר בין העדפות שפה לציוני יע"ל ומכפ"ל

טבלה 4 – ממוצעים וסטיות תקן של ציוני יע"ל

		שפה בה תרצה שילדיך ילמדו		
		סה"כ	ערבית	ערבית
ממוצע	ממוצע	96	102	93
	ערבית	21.5	21.6	21.0
	שכיחות	92	33	59
ערבית	ממוצע	89	89	90
	ערבית	22.2	22.4	20.9
	שכיחות	1098	1000	98
סה"כ	ממוצע	90	89	91
	ערבית	22.3	22.5	20.9
	שכיחות	1190	1033	157

טבלה 4 מלמדת כי הנבחנים שלמדו בעברית קיבלו בממוצע ציון יע"ל גבוה מהנבחנים שלמדו בערבית. שאר האפקטים לא נמצאו מובהקים. על מנת לבחון האם פער זה נובע ממשטני הרקע ומציון מכפ"ל נבנו מודלים של רגרסיה ונערכו השוואות בין המודלים. על מנת לפרש נכונה את

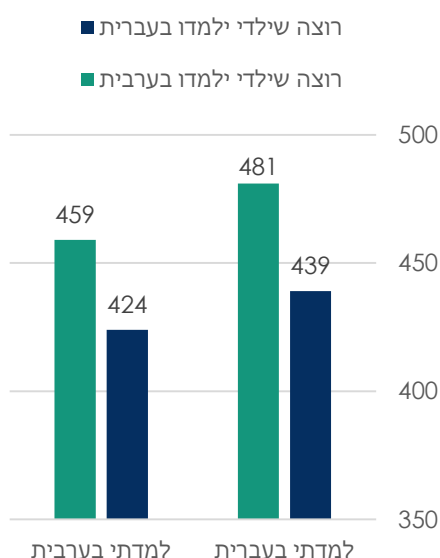
הממצאים, שלושת המודלים נבנו רק עבור מי שנמצא עבורו המידע על ציון יע"ל, מכפ"ל ומשתני הרקע (825 נבחנים).

המודל הראשון כלל את שני המשתנים על העדפת שפה ואת האינטראקציה ביניהם (המשתנים מורכזו לפני הכנסתם לרגרסיה¹). במודל זה, נמצא כי מי שלמד בעברית קיבל במוצע ציון יע"ל גבוה יותר ב-10.4 נקודות לעומת מי שלמד בערבית.

במודל השני נוספו משתני הרקע וציון מכפ"ל. במודל זה, נמצא כי הפער בין מי שלמד בעברית למי שלמד בערבית הצטמצם ל-6.55 לטובת מי שלמד בערבית. מודל זה מסביר 44.4% מהשונות בציוני יע"ל.

נבדקה השאלה האם המשתנים הבוחנים את העדפות השפה מוסיפים מידע מעבר למשתני הרקע. על מנת לבחון שאלה זו, המודל השני השווה למודל שלישי הכולל את משתני הרקע בלבד. נמצא כי מודל זה מסביר 43.4% מהשונות במשתנה יע"ל. כלומר, במונחים של אחוז שונות מוסברת, משתני העדפות השפה מסבירים 1.0% נוסף מהשונות בציוני יע"ל. פער זה בין המודלים אמנם מובהק סטטיסטית, אך גודלו זעום.

טבלה 5 – ממוצעים וסטיות תקן של ציוני מכפ"ל

שפה בה תרצה שילדיך ילמדו		שפה בה למדת	
סה"כ	ערבית	ערבית	ערבית
453	481	439	ממוצע
93.6	112.3	79.7	ס"ת
104	35	69	שכיחות
455	459	424	ממוצע
100	100.6	88.7	ס"ת
1300	1176	124	שכיחות
455	459	430	ממוצע
99.5	101	85.6	ס"ת
1404	1211	193	שכיחות

הנתונים בטבלה 5 מפתיעים ומתיישבים באופן חלקי בלבד עם השערת המחקר. אמנם ממוצע מכפ"ל של מי שלמדו בערבית גבוה מזה של מי שלמדו בערבית (בגלל הבדל גדול בגודל התאים פער זה כמעט מתאפס בשולי טבלה), אך ממוצע ציוני מכפ"ל של המעדיפים שילדיהם ילמדו בערבית גבוה מזה של אלה המעדיפים שילמדו בערבית.

על מנת לבחון האם פער זה מתואם עם משתני הרקע ועם ציון יע"ל, נבנו שלושה מודלים של רגרסיה ונערכו השוואות ביניהם. גם כאן, כדי לפרש נכונה את הממצאים המודלים נבנו רק עבור מי שנמצא עבורו את המידע על ציון מכפ"ל, יע"ל ומשתני הרקע (825 נבחנים).

¹ הליך מרכז המשתנים לפני הכנסתם לרגרסיה מבטיח כי לא תהיה תלות מלאכותית בין האינטראקציה למשתנים העיקריים, אשר מקורה במספר השונה של תצפיות בכל תא.

המודל הראשון כלל את שני המשתנים של העדפת שפה ואת האינטראקציה ביניהם (המשתנים מורכזו לפני הכנסתם לרגרסיה). במודל זה, נמצא כי מי שמהעדיף שילדיו ילמדו בערבית קיבל בממוצע ציון מכפ"ל גבוה יותר ב-34.5 נקודות לעומת מי שהעדיף שהילדים שלו ילמדו בעברית. שאר האפקטים לא נמצאו מובהקים.

במודל השני נוספו משתני הרקע וציון יע"ל. נמצא כי הפער בין מי שלמדו בעברית לאלה שלמדו בערבית הצטמצם ל-31.2 לטובת אלה שהעדיפו שילדיהם ילמדו בערבית. מודל זה מסביר 42.1% מהשונות בציוני מכפ"ל.

גם כאן נבחן האם משתני העדפות השפה מוסיפים מידע מעבר למשתני הרקע. לשם כך, המודל השני הושווה למודל שלישי הכולל את משתני הרקע בלבד. נמצא כי מודל זה מסביר 41.0% מהשונות בציוני מכפ"ל. כלומר, במונחים של אחוז שונות מוסברת, משתני העדפות השפה מסבירים 1.2% נוספים מהשונות בציוני מכפ"ל. מבחן מובהקות מלמד כי ישנו פער מובהק בין שני המודלים. יחד עם זאת, יצוין כי הואיל והיחס בין מספר הנבחנים שרצו שהילדים שלהם ילמדו בערבית לבין אלה שרצו שילדיהם ילמדו בעברית הינו קטן מאוד, קשה לתת פרשנות אינטואיטיבית לתוספות באחוז השונות המוסברת.

הטבלה שלהלן מציגה את אחוז השונות בציוני מכפ"ל המוסברת על ידי צירופים שונים (מודלים) של משתני המחקר ומשתני הרקע, עם או בלי יע"ל. בנוסף, מוצגים אחוזי השונות המוסברת על ידי כל אחד מהמשתנים של כל מודל, מתוך אחוז השונות המוסברת הכללית. אחוזים אלו נגזרו מהמקדמים המתוקננים (בטא) של כל מודל. עבור כל מודל, המשתנים שנמצאו מובהקים סומנו בכוכבית.

טבלה 6 – אחוז שונות ציוני מכפ"ל המוסברת על ידי המשתנים, בכל מודל

מודל	1	2	3	4	5
אחוז שונות מוסברת על ידי המודל	12.4	41.0	40.8	1.2	42.0
מתוכם, אחוז שונות מוסברת על ידי כל אחד מהמשתנים:					
השכלת הורים	90.0 *	17.4 *			13.1 *
מצב כלכלי	3.1	1.6			1.0
מין	7.0	3.8			3.1
יע"ל		77.3 *	76.2 *		61.5 *
השפה בה למדת בבית ספר			3.8	30.5	4.2
השפה בה היית רוצה שילדיך ילמדו			14.2 *	68.2 *	11.5 *
אינטראקציה בין שני משתני העדפות השפה			5.8	1.3	5.6
סך הכול	100	100	100	100	100

* p<0.05

הממצא הבולט: ציוני יע"ל נמצאים במתאם גבוה עם ציוני מכפ"ל (מתאם פשוט: 0.63), לפיכך הם מסבירים את רוב השונות בציוני מכפ"ל. משתני הרקע ו/או משתני העדפת שפה מעלים אך במעט (בכ-1%) את אחוז השונות המוסברת בציוני מכפ"ל.

רוב גורף (86%) של המשיבים שנבחנו בערבית למדו בבית הספר בשפה הערבית, 72% היו רוצים שילדיהם ילמדו בערבית, ורובם דיווחו כי ערבית היא השפה העיקרית שבה הם (62%) והוריהם (59%) קוראים עיתונים ואתרי אינטרנט. במעבר בין הדורות, נראה ששיעור הקוראים עיתונים ואינטרנט בעברית פוחת במעט בהשוואה לדור ההורים, אך שיעור המשיבים כי היו רוצים שילדיהם ילמדו בעברית גבוה במעט משיעורם של מי שלמדו בעברית בעצמם.

באופן לא מפתיע, העדפת השפה העברית אכן מלווה בשליטה טובה יותר בעברית. בכל ארבע השאלות, ציוני יע"ל של מי שענו "עברית", גבוה משל מי שענו "ערבית" (בשאלה "שפה שבה תרצה שילדיך ילמדו", ההבדל זעום). השכלת האם של מי שלמד בעברית, או שהוריו או הוא קראו עיתונים ואינטרנט בעברית – גבוהה יותר. בדומה לכך – המצב הכלכלי הממוצע של מי שלמדו בעברית, או שהוריהם או הם קראו עיתונים ואינטרנט בעברית – גבוה יותר. למי שלמדו בעברית יתרון מסוים גם בציוני מכפ"ל, ויתרונם ביע"ל נשמר גם לאחר שליטה במשתני הרקע (מגדר, השכלה, מצב כלכלי) ומכפ"ל. ממצא זה תואם את השערות המחקר.

בממוצע, ציוני מכפ"ל של מי שקוראים עיתונים ואינטרנט בעברית גבוהים ב-17 נקודות משל אלו שלא, אך ציוני מכפ"ל של מי שמעדיפים שילדיהם ילמדו בעברית, נמוכים ב-7 נקודות משל אלה המעדיפים שילמדו בעברית.

תמונה מורכבת יותר מסתמנת בבחינת העדפות השפה על ציוני מכפ"ל. נמצא הבדל בין הנבחנים שהעדיפו שילדיהם ילמדו בעברית ונבחנים שהעדיפו שילדיהם ילמדו בערבית לטובת הקבוצה השנייה. פער זה נשמר גם לאחר פיקוח על משתני רקע וציון יע"ל.

תרומת הציון ביע"ל להסבר השונות בציוני מכפ"ל, מעבר למשתני הרקע, הינה רבה: כ-29%. תרומת שאלות העדפת השפה להסבר השונות בציוני מכפ"ל, מעבר למשתני הרקע וציון יע"ל, היא 1% בקירוב, כלומר – זניחה.

תוצאות המחקר עשויות להיות מובנות הן על רקע עמדותיהם של הערבים בישראל כלפי השפות עברית וערבית, והן בהקשר הרחב יותר של תפיסת הזהות שלהם ומידת השתלבותם בחברה הישראלית. כאמור, מרבית הנבחנים במדגם היו רוצים שילדיהם ילמדו בערבית. ייתכן שחלקם התייחסו לשאלה "באיזו שפה היית מעדיף שילמדו ילדיך בבית הספר?" כמקבילה לשאלה "באיזה בית ספר היית מעדיף שילדיך ילמדו - יהודי או ערבי?". במקרה כזה תוצאות המחקר עולות בקנה אחד עם התנגדותם של בני נוער ערבים ללימודים בבית ספר יהודי כפי שדווח במחקר שנערך בקרב בני נוער ערבים בכיתה י"ב (אבו-עסבה, ג'יוסי, וצבר-בן יהושע, 2011). המשתתפים במחקר היו בני שלוש הדתות (מוסלמים, נוצרים ודרוזים) מישובים שונים בארץ. מן מהחקר עולה כי על אף שהמשתתפים היו מודעים ליתרונות של בית הספר היהודי ביחס לבית הספר הערבי מבחינת תשתיות, מבנה פיזי, אווירה בית ספרית ורמת הלימודים, כולם העדיפו ללמוד בבית הספר הערבי. הסיבה העיקרית לכך הייתה פחד חזק מתחושת זרות, חוסר שייכות וקושי להשתלב מבחינה תרבותית בבית הספר היהודי. ייתכן כי הנבחנים במחקר הנוכחי לא היו רוצים שילדיהם ילמדו בבתי ספר יהודיים מסיבות דומות, ולכן רובם השיבו כי הם מעדיפים שילדיהם ילמדו בשפה הערבית.

ממצא מעניין נוסף מאותו מחקר (אבו-עסבה ואחרים, 2011) הוא שהתלמידים הביעו רצון להשתלב בעתיד במסגרות יהודיות, למשל בלימודים באוניברסיטה, אולם חלק גדול מהם טענו שצריך לשמור על גבולות ולא לשכוח את התרבות הערבית. הם חששו מפני השפעה שלילית של התרבות היהודית עליהם ולכן רצונם להשתלב בחברה היהודית היה מותנה בכך שיצליחו לשמור במידה רבה על התרבות הערבית.

עמדה מורכבת זו דומה במידה רבה לעמדתם של הערבים בישראל בהקשר הלשוני, במציאות הדו-לשונית שבה הם חיים. רוב הערבים בישראל הם דו-לשוניים בערבית ובעברית (שוהמי וספולסקי, 2002; בן-רפאל, 2002). ערבית מוכרת כשפה רשמית לשימוש ציבורי וחינוכי, הלימודים בבתי הספר מתקיימים בערבית, וזוהי השפה השלטת בקהילה ובחיי היומיום. בד בבד, הערבים בישראל לומדים עברית כשפה שנייה מכיתה ג', ועל אף פי שערבית מוכרת כשפה רשמית, העברית היא שפת הרוב במדינה. השימוש בעברית נפוץ בקרב הערבים בישראל לצרכי עבודה, בפנייה למרכזי מסחר, שירותים חברתיים ומוסדות של המדינה, ובצריכת תקשורת (שוהמי וספולסקי, 2002; בן-רפאל, 2002; יסטר, 2002; אמארה, 2002, 2006; אבו-עסבה ואחרים, 2011). בפועל, הערבים בישראל מגיעים לרמות גבוהות של שליטה בשפה העברית, לעיתים אף על חשבון ידע בשפה הערבית (שוהמי וספולסקי, 2002).

ככלל דוברי ערבית מודעים לחשיבותה של השפה העברית ומחזיקים בעמדות חיוביות כלפי לימוד שפה זו כשפה שנייה. למשל, במחקר שנערך לאחרונה בקרב תלמידים בבתי ספר דוברי ערבית בכיתות ו' (ראמ"ה, 2015), התלמידים דיווחו בשיעורים גבוהים על עמדות חיוביות כלפי לימוד השפה העברית כשפה שנייה. כמעט כולם דיווחו שהם מבינים את חשיבות ידיעת השפה בהצלחה העתידית שלהם ושחשוב להם ללמוד עברית, ורובם גם דיווחו כי הם נהנים ללמוד עברית בבית הספר². בדומה לכך, במחקר שנערך בקרב תלמידים בכיתה י"ב כל המשתתפים חשבו שידעיה טובה של השפה העברית חשובה מאוד וחיונית ביותר עבורם כמיעוט במדינת ישראל, וראו בלימודי העברית דבר חיובי הנדרש כדי להשתלב במדינה ולנהל את חייהם באופן סביר (אבו-עסבה ואחרים, 2011). גם בסקר עמדות מקיף³ שנערך בקרב 999 תלמידים בתיכונים ובמכללות בהם מלמדים בערבית (אמארה ומרעי, 1999) נמצאו עמדות חיוביות מאד כלפי לימוד העברית, ומוקדם ככל האפשר. נמצא כי העברית נתפסת בעיקר כשפת תקשורת למטרות פרקטיות (למשל שיפור סיכויי קבלה להשכלה הגבוהה ולעבודה, והקלה על ההתנהלות בערים יהודיות), ורוב המשתתפים לא ראו בה שפת אויב ולא חשבו שלימוד עברית סותר את אמונתם הדתית (אמארה, 2002). על סמך מחקרים אלה ומחקרים נוספים נטען כי המוטיבציה של דוברי ערבית ללימוד עברית היא אינסטרומנטלית (אמארה ומרעי, 1999; שוהמי וספולסקי, 2002; אמארה, 2002; 2006; לוסטיגמן, 2008; אבו-עסבה ואחרים, 2011). כלומר, דוברי ערבית מעוניינים לשלוט בעברית כאמצעי לרכישת דפוסים חינוכיים, כלכליים וחברתיים דומים לאלה שבקרב הרוב היהודי וככלי להשגת מוביליות חברתית וכלכלית (אמארה, 2002; אבו-עסבה ואחרים, 2011).

בד בבד, ההכרה בחשיבות העברית והמאמצים לרכישתה אינם מבטלים את מעמדה של השפה הערבית. מן הספרות עולה כי ההשפעה הלשונית והתרבותית של החשיפה לעברית אינה גורעת

² באותו מחקר נמצא מתאם חיובי חלש בין עמדות להישגים בבחינת עברית (בסביבות 0.2-0.3).

³ על אף שהסקר אינו מייצג במדויק את התפלגות האוכלוסייה הערבית בישראל, ניתן בו ייצוג הולם לשני המינים, לשלוש הדתות, לאזורים גיאוגרפיים שונים ולסוגים שונים של ישובים (כפר, עיר, עיר מעורבת).

מ"מודעותם של הערבים להיותם חלק מהתרבות הערבית ומהעם הפלסטיני" (בן-רפאל, 2002, ע' 79). בהתאם לכך מצא אמארה כי "הפלסטינים בישראל תופסים את הערבית כסמל חשוב של הזהות הלאומית והפאן-ערבית שלהם." (2006, ע' 4). הערבים בישראל משמרים את הערבית ורואים בה כלי עיקרי לגיבוש זהות קבוצתית, מפגינים נאמנות קבוצתית חזקה לשפה ורואים בה סמל עיקרי לזהות, ומגמה זו התחזקה מאז אוקטובר 2000 (שוהמי וספולסקי, 2002).

לאור זאת ניתן להבין את מסקנתו של אמארה כי :

"...הערבים הפלסטינים בישראל נקטו אסטרטגיה של אינטגרציה לשונית במקום היטמעות לשונית. מחד גיסא, הם מנסים לרכוש יכולות סוציו-לינגוויסטייות גבוהות בעברית כדי לתקשר ולתפקד בקלות ברשת החברתית הרחבה יותר, המעוצבת בעיקרה על ידי תרבות הרוב. מאידך גיסא הם גם משמרים את זהותם הערבית-פלסטינית על ידי שימור שפת האם הערבית שלהם" (אמארה, 2006, ע' 7).

תמונת מצב דומה מתוארת גם במחקרים אחרים, לדוגמה :

"השפה שמשתמש בה הפרט כדי לבטא את עצמו היא אחד הביטויים לזהות התרבותית. לפלסטיני ישראל יש מעמד של מהגרים על אדמתם. לכן הם חייבים לרכוש את השפה העברית על מנת לתפקד במקומות עבודה, בחברה, על מנת להתמצא בכלי התקשורת, על מנת לספק את ציפיות הרוב ועל מנת להרגיש שייכות והכרה. עם זאת, הם שומרים על זהותם הפלסטינית בשמירתם על השפה הערבית כשפת אם" (ח'מאיסי, 2010, ע' 12).

מסקנות אלו מסייעות בהבנת תוצאות המחקר הנוכחי בהקשר הלשוני, ונראה כי התוצאות תומכות בהן. ממצאי המחקר מתאימים לטענה כי "הערבים תופסים את ההיבט הסמלי של הערבית כהיבט החשוב ביותר שלה" (אמארה, 2006) ואינם נוקטים בגישה של היטמעות לשונית מוחלטת: לפי פרשנות זו, הרצון של מרבית הנבחנים שילדיהם ילמדו בערבית (אפילו בקרב נבחנים שלמדו בעצמם בעברית) מלמד על חשיבותה הסמלית העצומה של הערבית, בקרב רוב הנבחנים בערבית. בנוסף, ניתן לראות כי מי שמעדיפים שילדיהם ילמדו בערבית, מהווים קבוצה חלשה יותר מבחינת ציוני מכפ"ל, והשכלת אם. לפיכך, ייתכן שהמשתייכים לקבוצה זו מקווים שלימוד בשפה העברית ישפר את מעמדם של ילדיהם. עם זאת, בשל מספרם הנמוך של המעדיפים שילדיהם ילמדו בעברית, פרשנות זו היא בגדר השערה בלבד, וכדי לבסס אותה יש צורך במחקרים נוספים בקרב מדגם מייצג של דוברי ערבית.

לסיכום, תוצאות המחקר הנוכחי בשילוב עם המחקרים שנסקרו תומכות בטענה שדוברי הערבית נוקטים בגישה של אינטגרציה לשונית. מחד, נראה שהם מבינים את החשיבות של לימוד עברית מן הבחינה הפונקציונלית ומאמצים אותה, אך לא במחיר ויתור על השפה הערבית כשפת הלימודים הראשית. חשיבותה הפונקציונלית של רכישת השפה העברית איננה מבטלת את חשיבותה הסמלית של השפה הערבית בשימור הזהות הערבית-פלסטינית.

השערה נוספת העולה מן המחקר היא כי ייתכן שהיחס לשפה העברית משתנה בתוך אוכלוסיית דוברי הערבית, כך שאוכלוסיות שהן במובנים מסוימים חלשות יותר עשויות להעדיף את השפה העברית על פני הערבית עבור ילדיהן, אולי מטעמים פרקטיים. אולם, בשל המספר המועט של

משיבים שהעדיפו שילדיהם ילמדו בעברית והספק בנוגע למידת הייצוגיות של קבוצה זו, לא ניתן להסיק מסקנות גורפות ויש צורך במחקרים נוספים.

מגבלות המחקר

המגבלה העיקרית של המחקר הנוכחי היא שהוא מבוסס כולו על דיווח עצמי וולונטרי של מי שבחרו לענות על השאלות הרלוונטיות בשאלון המשוב. יודגש כי עובדה זו מקבלת משנה תוקף במחקר הנוכחי כיוון שמדובר בשאלות רגישות.

בנוסף, כיוון שרובם המכריע שלה נבחנים דיווחו כי למדו בערבית והיו רוצים שילדיהם ילמדו בערבית, הרי שמספר הנבחנים בשאר הקבוצות קטן מאוד. לכן, ההשוואה בין הקבוצות מאתגרת ויש מקום לחזור על המחקר הנוכחי עם מספר גדול יותר של נבחנים על מנת לתקף את ממצאיו.

אבו-עסבה, ח', ג'יוסי ו' וצבר-בן יהושע, נ' (2011). זהותם של בני נוער פלסטינים אזרחי ישראל, מידת הזדהותם עם המדינה ועם התרבות היהודית והשתמעויות למערכת החינוך. *דפים* (כתב עת לעיון ולמחקר בחינוך של מכון מופ"ת) 52, 11-46.

אורן וגולדצויג (2016). העדפות שפה בקרב נבחני פסיכומטרי בערבית. כנס אפי 2016.

אמארה, מ' (2002). העברית בקרב הערבים בישראל: היבטים סוציולינגוויסטיים. בתוך: ש' יזרעאל, מ' מנדלסון (עורכים), מדברים עברית - לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל (85 - 105). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

אמארה, מ' (2006). החינוניות של השפה הערבית בישראל מנקודת השקפה סוציולינגוויסטית. הירחון האלקטרוני של עדאלה, 29.

אמארה, מ' ומרעי, ע' (1999). סוגיות במדיניות החינוך הלשוני בבתי הספר הערביים בישראל. גבעת חביבה: המכון לחקר השלום.

בן-רפאל א' (2002). רב-תרבותיות ורב-לשוניות בישראל. בתוך: ש' יזרעאל, מ' מנדלסון (עורכים), מדברים עברית - לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל (67 - 84). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

ח'מאסי, נ' (2010). משאבי התודעה: מעמד התרבות, השפה והזהות הערבית במדינת הרוב היהודי, סיכוי - העמותה לקידום שוויון אזרחי.

<http://wp.ort.org.il/life/files/2013/11/%D7%94%D7%A9%D7%A4%D7%94-%D7%94%D7%A2%D7%A8%D7%91%D7%99%D7%AA.pdf>

יסטרו א' (2002). מאגר העברית הפלסטינאית המדוברת בישראל. בתוך: ש' יזרעאל, מ' מנדלסון (עורכים), מדברים עברית - לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל (107 - 113). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

לוסטיגמן, ר' (2008). הוראת השפה הערבית בבתי ספר עבריים: שקיעה נוגה - קריאה לחשיבה מחודשת על מרכזיותם של לימודי השפה הערבית במסגרת מדיניות משרד החינוך בתחום החינוך לחיים משותפים. כנס מנדל לחינוך: 60 שנות חינוך בישראל (167-177).

עזר-אוליצקי, ח' והאוניברסיטה הפתוחה (2004). רב-תרבותיות בחברה ובבית-הספר: היבטים חינוכיים ואורייניים. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (2015). עברית כשפה שניה לתלמידים דוברי ערבית - נתוני תשע"ד, ממצאים ראשוניים.

שוהמי א' וספולסקי ד' (2002). מחד-לשוניות לרב-לשוניות? בתוך: ש' יזרעאל, מ' מנדלסון (עורכים), מדברים עברית - לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל (115 - 128). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

Tamar Kennet-Cohen, Elliot Turvall & Carmel Oren (2014). *Detecting bias in selection for higher education: three different methods*, Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 21: 2, 193-204.